

KONTRIBUČNÍ FONDY A VZNIK OKRESNÍCH ZÁLOŽEN HOSPODÁŘSKÝCH

ING PAVEL JURÍK

Protože čtenáře webu HSL zaujala informace o kontribuční sýpce, která se dochovala na bývalém panství Liechtensteinů v Kounicích u Prahy, přinášíme o jejich historii podrobnější informace. První kontribuční sýpku založil roku 1713 kníže Antonín Florián z Liechtensteina.

Kontribuční záložny v Čechách

Podnětem k založení okresních hospodářských záložen ve druhé polovině 19. století byly tzv. kontribučenské obilní a peněžní fondy, na bývalých panstvích (od roku 1848 velkostatečích). Slovo „*kontribuce*“ pochází z latinského „*contribuere*“ = přispívat a znamenalo příspěvek každého panství na výběr zemských daní.

Český a moravský zemský sněm povoloval panovníkovi výběr řádných a mimořádných daní tzv. *berní* (např. na válku, svatbu dcery), jejich výběr pak prováděli tzv. berníci. Každé panství mělo stanovenou, jakou částku musí odvést, podle počtu domů (tzv. osedlých obyvatel) apod. Protože panství muselo vybrat předepsanou částku, vyměřovali úředníci poddaným vyšší částky, aby pokryli výpadky v příjmech v případě, že ji nebylo možné od některých z nich vybrat (např. z důvodu neúrody, ohně apod.).

Výběr daně měl podobu naturální (obilí) a peněžní. Téměř každý rok zůstal v panských sýpkách a v pokladně panství přebytek obilí i peněz. Svědomitá vrchnost ji držela jako rezervu pro potřebné nebo v dalších letech snížila výběr daně od poddaných. Některá vrchnost si tyto přebytky ponechala, v některých případech ji rozkradli panští úředníci.

Vznik kontribučních obilních a peněžních fondů

Prvním známým **kontribučním fondem obilním** je fond založený v roce 1713 na dolnorakouských panstvích knížete **Antonína Floriána z Liechtensteinu** (1656-1721), který se roku 1719 zasloužil o vznik nezávislého knížectví Liechtenstein. Poddaní do něj odváděli každý rok 1/8 sklizně žita tak dlouho, dokud jeho zásoba nedosáhne potřeby osiva na jeden rok.

V českých zemích je prvním známým příkladem obilního fondu jindřichohradecké panství, kde ho dekretem z 21. 6. 1728 založil hrabě **František Josef Czernin**. Státní správa si uvědomila význam těchto obilních rezerv až později. Dne 9. června 1788 byl vydán patent císaře Josefa II., který nařídil

Jednu z mnoha bývalých kontribučních sýpek nalezneme v Kounicích u Českého Brodu.

Období zřizování záložen z kontribučních fondů.

Po zrušení roboty a poddanství patentem císaře **Ferdinanda V.** ze dne 7. 9. 1848 získali sedláci, podruhové a další obyvatelé venkova svobodu osobní, i hospodářskou. Panství se změnila ve velkostatky, povinnosti panských úřadů převzala byrokracie státních a samosprávných úřadů. Šlechtě ubyla řada povinností (péče o nemocné, pomoc v případě živelních neštěstí apod.), ale nyní si musela pracovníky najímat na všechny práce.

Po roce 1848 byly kontribuční sýpky a peněžní fondy vyňaty z pravomoci bývalé vrchnosti. Obilní fondy převzaly samosprávy majitelů polí, peněžní fondy přešly v roce 1850 pod správu berních úřadů (ty je ponechaly bez užitku). V listopadu 1863 Zemský sněm Království českého zrušil kontribuční sýpky obilní a nařídil jejich přeměnu na peněžní kapitál a jejich sloučení s obilními fondy peněžními. Cílem tohoto opatření bylo vytvořit z kontribučních fondů kapitál, který měl být levně půjčován zemědělcům. Podle údajů zemské účtárny z roku 1861 bylo v těchto fondech k dispozici ve formě obilí asi za 9,716 mil. zlatých a v peněžních fondech pak okolo 6 mil. zlatých.

Úkolem založen bylo poskytovat podílníkům levný zemědělský úvěr, a to buď na zástavu nebo osobní úvěr (do 500 zlatých). Pokud činil kapitál záložny alespoň 50.000 zlatých (těch bylo jen 18), mohla přijímat vklady (např. záložny v Kolíně, Roudnici nad Labem, Protivíně). Veškerý zisk sloužil k úhradě nákladů, k navýšení kapitálu záložny a se souhlasem krajského úřadu mohl být částečně použit na veřejně prospěšné investice (silnice, školy apod.).

Jako první vznikla okresní záložna hospodářská v Roudnici nad Labem již v roce 1864, s kmenovým jméním ve výši 92.041,57 zlatých. Do konce roku 1876 vzniklo v Čechách 894 záložen. Více jak 2/3 z nich ale měly kapitál menší než 10.000 zlatých a jejich úvěrové možnosti byly velmi malé. Protože se nedařilo slučování menších záložen do větších institucí, byl 22. března 1882 schválen zemským sněmem *zákon č. 26/1882 z. z. pro Království České o zřízení okresních záložen hospodářských*. Na jeho základě se měly sloučit záložny v obvodu tehdejších okresů (184).

Ještě do konce roku 1882 vzniklo 26 okresních záložen hospodářských (něm. *die Landwirtschaftliche Bezirksvorschusskassa*) s českou jednací řečí a 3 záložny s řečí německou. Do roku 1885 se jejich počet zvýšil na 153. V roce 1893 měly okresní záložny hospodářské dohromady kmenové jmění v hodnotě 16,1 mil. korun, přijaly vklady ve výši 50 mil. K a poskytly úvěry v částce 67 mil. K. Do roku 1914 výše jejich depozit vzrostla na 250 mil. K a výše úvěrů na 230 mil. K. Zajímavé je, že se tento typ záložen příliš nerozvinul v oblastech s německým obyvatelstvem.

V roce 1885 bylo všem záložnám povoleno přijímat vklady, a to až do dvojnásobné výše jejich jmění, aby se zvýšily jejich úvěrové zdroje. Další úpravy zákona jim povolily poskytování hypotečních a osobních úvěrů i jiným osobám, než byli podílníci. V květnu 1884 byl na sjezdu **Jednoty záložen** navržen vznik finančního ústředí záložen – tzv. „*úvěrní jednoty*“, která by umožnila lepší využití volných peněz. K tomu došlo až v roce 1911 založením **Agrární banky v Praze**.

O dva roky později byl v Praze založen *Svaz českých okresních záložen hospodářských* a v Žatci pak podobný svaz německých hospodářských záložen. V roce 1924 umožnil nový zákon rozšířit nabídku peněžních služeb. Významné pro chod záložen bylo poskytnutí tzv. okresní záruky za vklady. Jako první ji získala *Okresní záložna hospodářská v Českém Brodě*. Zákon z roku 1924 poskytl všem záruku do výše 10 % vkladů. V roce 1932 tuto zákonnou záruku využívalo 43 záložen, 20 záložen mělo vyšší, ale odvolatelnou záruku od okresních úřadů a 111 záložen mělo neomezenou a nevypověditelnou záruku za vklady.

Kontribuční fondy peněžní se vyvíjely po roce 1848 odlišně. V roce 1849 bylo jejich jmění předáno jejich účastníkům (sedlákům a dalším) jako jejich společný nedělitelný majetek, ze kterého jim bylo možné poskytovat drobné půjčky. V roce 1876 jich bylo v Čechách 3.790 se jméním v hodnotě 3,481 mil. zlatých (na jeden fond v průměru připadal kapitál necelých 1.000 zlatých). V roce 1924 bylo toto jmění zákonem č. 128 Sb. převedeno do kmenového jmění okresních záložen hospodářských. Do roku 1932 jim tak byl předán kapitál ve výši 2,995 mil. korun. Dalších 2,599 mil. korun bylo se souhlasem úřadů předáno na veřejnoprávní účely nebo zaniklo.

V roce 1932 činil kapitál okresních záložen hospodářských 33,734 mil. Kč a vklady 4,364 mld. Kč. Národnostně české záložny se na tom podílely z asi 80 %. Okresní záložny hospodářské byly vítaným

doplňkem městských spořitelén, občanských záložén a kámpeliček a byly jedním ze zdrojů levného úvěru pro zemědělce a z části i pro obce.

Okresní záložny hospodářské v Kolíně vznikla v roce 1883. S vklady ve výši 88 mil. Kč (1931) patřila mezi největší v Čechách. Novou budovu si dala postavit v letech 1937–1938 na rohu ulic Husovy a Rubešovy podle projektu architektů Františka Stalmacha a Jana Svobody.

Tab. Okresní záložny hospodářské v letech 1882 – 1931 (české i německé), tis. korun

	Počet záložén	Počet podílníků	Kmenové jmění	Vklady	Úvěry	Zisk
1882	37	52746	4680	1139	3709	71
1890	156	208159	15880	32641	41575	724
1900	164	213406	16642	82750	15579	1074
1920	165	255272	18650	1019246	395839	2746
1931	174	283855	33734	4357757	3420438	12008

Pramen: Kol., 50 let okresních záložén hospodářských, str. 574

Tab. Dvacet největších okresních záložen hospodářských – vklady v roce 1931 (mil. Kč)

Pořadí	Sídlo	Vklady	Pořadí	Sídlo	Vklady
1	Praha – Smíchov	99,3	11	Český Brod	61,4
2	Benešov	98,7	12	Nymburk	60,3
3	Mladá Boleslav	95,6	13	Poděbrady	58,6
4	Kolín	88	14	Čáslav	58,3
5	Brandýs nad Labem	86,3	15	Kouřim	57,2
6	Praha - Karlín	78,4	16	Vysoké Mýto	56
7	Kutná Hora	76	17	Benátky nad Jizerou	55,4
8	Hostinné (Hostau)*	73,7	18	Sedlčany	51,4
9	Rakovník	65,7	19	Železný Brod	42,8
10	Slaný	64	20	Chrudim	42,2

Pramen: Kol., 50 let okresních záložen hospodářských, str. 562 – 564

Budovy bývalých okresních záložen hospodářských většinou po roce 1948 převzala státní spořitelna. Moderní architekturu měla např. záložna v Netolicích.

Kontribuční záložny na Moravě

Kontribuční fondy obilní a peněžní se na Moravě vyvíjely odlišně od Čech. V roce 1898 spravovalo 430 kontribučních fondů na Moravě 24,290 mil. korun kmenového jmění a rezerv. Jejich jmění se týkalo 2432 českých a 611 německých obcí. Největší fondy vznikly na kapitulních statcích v Olomouci (800.589 K), v Hodoníně – Velkém Pavlově (793.075 K) a v Tovačově (443.634).

Roztříštěnost fondů a pozitivní příklad z rozvoje okresních záložen hospodářských v Čechách vedly v letech 1897 – 1899 k jednání zemského výboru a jejich reorganizaci, podle českého vzoru. Narazil ale na nezáměr řady fondů, jejichž podílníci se nechtěli vzdát svých funkcí a také na otázku národnostní. Moravští Němci požadovali vznik záložen na národnostním principu nebo převod německého kapitálu do raiffeisenek. K jejich koncentraci nakonec nedošlo a k lepšímu využití jejich fondů jim navíc chyběla ústředna. Protože neměly zdroje na založení centrální pokladny, rozhodly se v roce 1913 využívat jako svůj centrální ústav *Moravsko-slezskou banku* v Brně.

Zrušení nevolnictví jedním z impulsů pro rozvoj bankovníctví

Významným impulsem pro rozvoj bankovníctví bylo zrušení roboty v roce 1848. Pokroky v zemědělské výrobě byly omezeny na šlechtické velkostatky, zatímco výroba v rolnických hospodářstvích zůstávala v důsledku roboty na nízké úrovni. Vliv francouzské revoluce, ale pronikl s napoleonskými válkami i do střední Evropy a zvýšil touhu poddaných po svobodě. Hospodářská krize ve 40. letech 19. století zvýšila všeobecnou nespokojenost obyvatelstva s režimem a těžké životní podmínky vyvolaly také poslední vlnu protirobotních povstání (1845). Dne 18. 12. 1846 byl vydán dvorský dekret o výkupu z roboty, poddaní ale chtěli její zrušení. K němu došlo až 7. 9. 1848, v důsledku revolučního hnutí v monarchii a v okolních zemích.

Zákon podepsal císař Ferdinand a bylo jím zrušeno poddanství v západní části monarchie, odstraněny rozdíly mezi panskou a poddanskou půdou (tzv. dominikálem a rustikálem) a všechnu půdu zbavoval poddanských břemen. *"Za některá z těchto zrušených břemen má učiněna býti náhrada, za některá nic"*, stanovil zákon, který jednotlivá břemena rozdělil do tří skupin:

- I. závazky plynoucí z poddanosti, které byly vykoupeny bez náhrady;
- II. povinnosti a dávky ze selské půdy, za něž bývalé vrchnosti nepříslušela plná náhrada, ale tzv. slušné odškodnění;
- III. povinnosti a dávky, za které vrchnostem náležela plná náhrada.

V letech 1850–1851 probíhalo tzv. vyvazování z poddanských břemen, které prováděly zemské vyvazovací komise. Zákon chránil poddaného proti nespravedlivému ocenění dávek, roboty a platů a připouštěl námitky proti němu. Náhradu vypočítávaly komise podle úřední stupnice.

Robotní práce směla být oceněna maximálně jako jedna třetina hodnoty svobodné pracovní síly. Jedna třetina z této sumy byla odečtena jako ekvivalent z daně, kterou odváděla vrchnost z urbaniálních dávek státu (sleva na dani). Druhá třetina byla pak placena ze zemského rozpočtu a poslední třetinu splácel bývalý poddaný. Zjištěná roční hodnota náhrady byla kapitalizována dvacetinásobkem, který se stal hypotečním dluhem zapsaným v gruntovních knihách. Ten museli sedláci čtvrtletně splácet dalších dvacet let státní pokladně. Po splacení závazku získali „tzv. listy vyproštění“.

Zbylou část břemen měly zaplatit jednotlivé země, které pro to zřídily **zemské vyvazovací fondy** (1849), jako zemské úvěrní ústavy, které převzaly placení náhrad za zrušená břemena bývalých poddaných (byly dlužníky bývalých vrchností a věřiteli bývalých poddaných). V Čechách platilo náhradu 578.341 osob, na Moravě 333.199 a ve Slezsku 53.884.

Z vyvazování z poddanství získali velkostatkáři v Čechách obrovský kapitál asi 90 miliónů zlatých (např. Schwarzenbergové 2,250 mil. zlatých). Ten jim umožnil rychlý přechod k moderní formě výroby (zemědělské stroje, hnojiva) a k zakládání podniků potravinářského průmyslu, železářství apod. Byly zavedeny moderní metody pěstování obilí, nové plodiny (např. cukrovka) a byly budovány moderní cukrovary a pivovary. Zrušení roboty a poddanství tak přineslo nebývalý ekonomický rozmach českých zemí.

Bývalí poddaní potřebovali peníze na osivo, dobytek, stroje nebo hnojiva a vznikla tak poptávka po úvěrech. Vznik záložen a spořitelen tuto poptávku pokryl a odstranil do té doby používané lichvářské úvěry. Svobodnější občané se pak díky prosperujícímu hospodářství emancipovali.

Spořitelny byly v 19. a začátkem 20. století významnými sponzory charity a kultury. Například stavba novorenesanční budovy Rudolfinu na Palachově náměstí v Praze vznikla v letech 1875-1884 díky štědrosti České spořitelny k 50. výročí jejího založení

Znak Okresních záložen hospodářských „OZH“.

Pramen:

Pavel Juřík, *Historie bank a spořitelén v českých zemích a na Slovensku*, Libri 2023